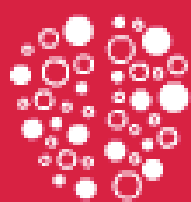

Diàleg DOS HEMISFERIS: *Empatia i Resolució de conflictes*

Fins a quin punt és important l'empatia en la convivència? Quan sorgeixen diferències entre individus, ens comportem com altres primats? En el primer diàleg DOS HEMISFERIS, **l'educadora Xus de Miguel** i **la primatòloga Carme Maté** analitzen el paper que juga l'empatia enfront del conflicte, i quina és la seva implicació en el camp de l'educació.

DOS HEMISFERIS

Cervell i empatia. Implicacions en l'educació i la resolució de conflictes

Què es pot fer per motivar als alumnes?, Com es poden resoldre els conflictes que apareixen a l'aula? El primer lliurament de DOS HEMISFERIS analitza el paper que juga l'empatia en tots aquests processos especialment dins l'àmbit de l'educació

Maria Jesús de Miguel Vallejo:

Carme Maté García

Maria Jesús de Miguel Vallejo:

Maria Jesús de Miguel Vallejo és doctora en Psicologia Escolar i mestra municipal de professió. Compagina la docència amb la recerca en resolució de conflictes i formació de relacions interpersonals.

A l'escola, treballa com a promotora i coordinadora d'una activitat consistent en introduir a l'aula les relacions interpersonals (sentiments i resolució de conflictes) i treballar-les com a objecte de reflexió i estudi.

Es co-autora d'alguns llibres, i diversos articles, referits a l'educació emocional i la resolució de conflictes, la coeducació o la investigació científica a primària.

Carme Maté García

Carme Maté García és doctora en Etologia de Primats i professora associada de la facultat d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra. Ha treballat com a directora executiva i d'investigació al Zoo de Barcelona i està implicada en múltiples projectes de recerca. Té una llarga experiència en l'àmbit de la docència. Entre d'altres ha coordinat i impartit classes en cursos com: "Neuropsicologia de la intimitat humana", "Cerebro y Consciencia", "Emociones y sentimientos" o "Estimular las mentes para cambiar las actitudes".

Cervell i empatia. Implicacions en l'educació i la resolució de conflictes

Els conflictes escolars són un dels problemes principals en l'àmbit educatiu. Processos com l'empatia semblen ser un element clau per solucionar-los.

Amb certesa podem afirmar que gairebé tots els educadors, en algun moment de la seva vida, s'han fet la següent pregunta: Què puc fer perquè als meus alumnes els interessi el que explico a classe? Tots estarem d'acord que per ser un bon professor no només és important dominar la matèria, sinó que també és important tenir la capacitat de posar-se en el lloc de l'alumne. El perfecte educador és aquell que abans de preparar les classes es planteja: què és el que li interessa a l'alumne? Com puc despertar la seva atenció i mantenir-la al llarg de tota la classe? No menys important és la capacitat del docent per resoldre els possibles conflictes que esdevinguin a l'escola. Una de les eines amb les que treballa el cervell per poder afrontar tots aquests reptes és el que a nivell psicològic es coneix com a empatia.

Amb l'objectiu de reflexionar sobre aquest aspectes, la càtedra "El Cervell Social" inaugura el 10 d'Abril un diàleg virtual titulat "Empatia i prejudicis".

El diàleg sorgirà de dos textos ('Conflictos y emociones' y 'Modelos organizadores y aprendizaje de resolución de conflictos') que posen de manifest que podem aprendre del conflicte. Aquests documents, seleccionats per la psicòloga i educadora Xus de Miguel, faran reflexionar a la biòloga i primatòloga Carme Maté sobre les similituds que existeixen entre nosaltres, els humans, i els nostres avantpassats evolutius, els primats.

Referències bibliogràfiques del diàleg:

Capítol de libro: 'Conflictos y emociones: un aprendizaje necesario' (Cap 5; pàgs, 61-70) del llibre "Aprender del Conflicto. Conflictología y educación" coordinat per Eduard Vinyamata (2003). Barcelona. Ed. Graó

Capítol de la Tesis Doctoral de l'educadora Xus de Miguel que porta per títol 'Modelos organizadores y aprendizaje de resolución de conflictos'.

Comentari 1 de Carme Maté en resposta al text escullit per Xus de Miguel

Existeix l'empatia o la capacitat de resoldre conflictes en els nostres avantpassats els primats?

Quin paper juga l'educació (en el cas dels primats l'aprenentatge social) en els processos empàtics? Hi ha estils diferents en la resolució de conflictes en funció del sexe?

Per poder identificar si els primats tenen o no capacitat empàtica es necessari definir de forma operativa què s'entén per empatia i realitzar acurades observacions que demostrin, o no, la esmentada capacitat. Si definim l'empatia com la capacitat de posar-se emocionalment en el lloc de l'altre, es a dir entendre l'estat emocional d'un altre subjecte, podem confirmar que moltes espècies de primats ostenten aquesta habilitat. Podríem dir que l'empatia i el companyerisme són dues aspectes de la nostra conducta que compartim amb tots els primats. Si ho enfoquem ontogenèticament observem com un nadó d'un dia al sentir plorar, plora. Això és contagi emocional i és la base de l'empatia. Per tant, tenim impulsos cap els altres que, més tard ens mouen a preocupar-nos per ells. Si mirem detalladament famílies, grups o gèneres de primats podem valorar aquesta capacitat però per poder avançar en les reflexions ens centrarem en els simis, i d'ells destacarem exemples de situacions més concretes de goril·les, ximpanzés i bonobos, filogenèticament molt propers als humans.

Linda, la mamà bonobo Un exemple explicat per en Frans de Waal en el "Mono que llevamos dentro" reflexa com un bonobo que es fa a la idea de les necessitats d'una altra bonobo, l'ajuda a satisfer-la. Concretament la filla de la bonobo Linda es va posar "de morros", aquest gest significa que vol ser alletada. Tot i que la mare, ja no produïa llet va entendre perfectament el missatge de la seva filla i va anar a una font a omplir-se la boca d'aigua. Després es va seure davant la cria i li mostrà els llavis per que pogués beure d'ells. Linda va anar en tres ocasions més a la font fins que la seva cria va quedar satisfeta.

Binti, l'heroïna del zoo de Chicago El cas d'empatia més famós va ser protagonitzat per la goril·la Binti en el Zoo de Brookfield en Chicago que va socorre a un nen de tres anys que havia caigut d'un alçada de cinc metres a d'interior del recinte dels goril·les. Binti va reaccionar de seguida i va agafar al nen en braços. Després es va seure en un tronc i el gronxava donant-li cops lleugers a veure si

reaccionava, finalment el va entregar al personal del zoo.

L'altre cara de l'empatia com a capacitat d'entendre a l'altre també permet ferir-lo de forma deliberada. La compassió i la crueltat es fonamenten en la capacitat d'imaginar com afecta el comportament propi en els altres. En aquest sentit, l'empatia és la base per entendre relacions triàdiques, fer coalicions per aconseguir el poder, actuar com a mediador en un conflicte i reconciliar-se, que és la forma com en les societats dels primats es resolen els conflictes. Quan parlem d'aquests termes sempre ens imaginem als ximpanzés com els polítics conspiradors però també s'han observat agressions i reconciliacions en els bonobos que podríem qualificar com els mestres de la reconciliació.

No només els humans són capaços de captar les relacions triàdiques, sinó també els ximpanzés capten la importància de les coalicions entre diferents membres. Quan hi ha desavinences entre els membres d'una coalició de ximpanzés, aquests busquen la manera de reconciliar-se. Bàsicament qui té més a perdre és el que té més rang i per tant més interès i necessitat de arribar a una reconciliació.

En els ximpanzés també s'observa i s'identifica perfectament el rol de mediadors, ó més concretament de mediadores. La intervenció de les femelles, és la que normalment evita el conflicte entre els mascles. Les femelles solen interrompre els altercats descontrolats entre mascles, a vegades a l'inici de l'episodi. Quan veuen que agafen pedres o pals simplement s'apropen a ells i treuen els objectes de les mans deixant-los "descol·locats". Un altra estratègia és afavorir la reconciliació post-conflicte apropant-se a cada mascle "enemistat"; els empolainen primer a un i després a l'altre fins que aconseguen que s'apropin i s'empolainin entre ells. Però no totes les femelles del grup són mediadores. Aquesta responsabilitat recau sobre les femelles o femella més veterana i jeràrquicament en posició superior, respectada i reconeguda com a tal tant per les femelles com pels mascles del grup. Amb la figura de les mediadores podem trobar paral·lelismes en les experiències relatades per Xus de Miguel (veure text, Modelos organizadores y aprendizaje de resolución de conflictos").

Observant com són els conflictes dels ximpanzés, obtenim molta informació sobre la seva dinàmica social. Per exemple, mesurant simplement el temps que triguen en reconciliar-se, es poden fer prediccions molt acurades de la importància de la relació pels dos o tres individus implicats en el conflicte. Així, quan el conflicte es produeix entre femelles amigues de seguida es reconcilien, per no trencar l'amistat i enfortir els lligams afectius entre elles. Quan la baralla es produeix entre femelles que no tenen forts lligams

afectius pot passar més temps fins la reconciliació.

En els conflictes entre nens i nenes heu observat diferències en el temps de resposta per trobar una solució?

Comentari 1 de Xus de Miguel en resposta al comentari 1 de Carme Maté

Comencem a dialogar definint conceptes

Ja que el nostre objectiu és reflexionar conjuntament sobre el tema '*Empatia i prejudicis*', començar per definir aquests termes, com fa Carmen Maté, em sembla un pas previ necessari. I per a completar les definicions que proposa, em remeto, d'una banda, al '*Diccionari de Psicologia*', de Friedrich Dorsch, i per altra al Diccionari *Larousse. En el primer, l'empatia apareix definida com: 'la capacitat de situar-se en el lloc d'altres persones, de compartir els seus sentiments a força de la percepció de la seva expressió o per haver experimentat conjuntament amb altres persones la mateixa situació o per tenir coneixement del seu estat psíquic'. En el segon, trobem una definició de 'prejudici' en termes d'una 'acció i un efecte, el de jutjar les coses abans de conèixer-les o sense tenir coneixements suficients sobre elles'.

En conseqüència, quan diem que algú 'empatitza amb...' li estem atribuint l'habilitat de contemplar, al mateix temps, els propis sentiments i els de les persones que li envolten. A diferència de qui sent empatia, qui prejutja confon les seves idees i els seus sentiments, en relació a les coses, als esdeveniments o a les persones, amb les coses, els esdeveniments o les persones mateixes. I així, al fer del seu pensament 'la realitat', es tanca al que aquesta té de característic, de diferent, d'enriquidor. La nega. I al negar-la, renúncia a una de les qualitats fonamentals de tot ésser viu, i de l'espècie humana en particular, la d'evolucionar mentre es relaciona amb el seu entorn, ho coneix i influeix sobre ell.

Atès que aquests dos termes, *empatia* i *prejudicis* apareixen relacionats en el títol que es proposa com tema d'aquesta activitat, només ens falta, per acabar d'emmarcar el tema que ens ocupa, preguntar-nos sobre els llaços existents entre ells, i sobre el seu paper en les relacions socials i en la resolució dels conflictes que la vida en societat genera.

Prejudicis: una barrera per a l'empatia i una llavor per al conflicte

Podria semblar, si ens centrem al seu significat, que ens enfrontem a una oposició en la qual cadascun dels termes nega a l'altre. Tal vegada no resulten els prejudicis barreres insalvables per a l'empatia? Pot posar-se en el lloc 'de l'altre/d'allò altre' qui no

només parteix de judicis previs sobre el món sinó que fa d'ells l'única realitat possible, en un moment determinat? La resposta ens sembla, en un primer moment òbvia. No es pot compartir el que una es nega a conèixer. No obstant, i des del punt de vista psicològic, els judicis previs sobre el que ens envolta i les mirades que, més enllà de nosaltres mateixes, ens permeten aprendre el que d'específic y diferent té el món, no són, sinó moments diferents d'un mateix procés: el de coneixement i vida.

Què passa quan les coses se'ns resisteixen, quan les situacions i els fenòmens escapen al nostre enteniment? Sorgeix el conflicte. I, curiosament, és el conflicte el qual marca un punt d'inflexió fonamental en el procés. Perquè, davant d'allò, el subjecte pot: 1) 'enrocar-se' en les seves idees prèvies i bloquejar-ne abans de res el que les contradigui; o, per contra, 2) pot acceptar que l'objecte o el fenomen físic presenta característiques que no havia previst, que les persones expressen sentiments que per a ell eren desconeguts fins al moment. I són aquestes dues actituds les quals marquen la diferència.

Al fer dels judicis previs l'única realitat possible, el subjecte es tanca al món, al canvi i l'evolució que ho defineix com espècie. Si, per contra, accepta que la seva és només una de les múltiples mirades possibles des de les quals contemplar el que li envolta, aleshores està en disposició d'obrir-se al no previst, al nou. Està obert al coneixement d'allò 'altre/l'altre/l'altra'. El seu 'ésser en relació' adquireix llavors tot el seu sentit.

En la pell de l'altre

Però reprenguem el concepte *empatia* i posem-lo, ara, en relació amb aquestes dues actituds. Potser la nostra primera reacció hagi estat la d'associar l'empatia amb la segona d'aquestes actituds: la qual ens habilita per a incorporar el que es diferent. No obstant això, al rellegir la definició del Diccionari de Psicologia, podem observar un matís, subtil, que pot enriquir el concepte i que, al mateix temps, pot llançar alguna llum sobre les semblances i les diferències existents entre la capacitat d'empatitzar dels primats i les persones.

Trobem, en l'explicació, dos nivells diferents associats al terme *empatia*. El primer, queda reflectit en una part de la definició, la qual parla de la 'capacitat de situar-se en el lloc de les altres persones, de compartir els seus sentiments a força de la percepció de la seva expressió... o per tenir coneixement del seu estat psíquic'. El segon, que es deriva de la part de la definició que hem omès: '... haver experimentat conjuntament amb les altres persones la mateixa situació...'. Aquest últim nivell ens permet intuir que una

de les condicions de l'empatia, que és la de compartir amb ' els altres' les mateixes situacions, i per tant, les mateixes sensacions i sentiments; del primer es desprèn un concepte d'empatia més evolucionat mentre exigeix, de les persones protagonistes, la capacitat d'entendre sentiments ' de l'altra' , malgrat no haver-los experimentat personalment ni haver viscut les mateixes situacions. Posar-se en el lloc de qui ha experimentat els mateixos sentiments o ha viscut les mateixes situacions, exigeix, únicament, mirar ' a l'altre/ a l'altra' des de les idees prèvies que un ha elaborat quan protagonitzava aquella situació. Una capacitat que al no requerir sinó el compartir experiències, no només està present des de la infància, sinó que també podem trobar-la en altres espècies. En aquest sentit, Bufona (la mare bonobo) o Binti (la goril·la del Zoo de Brookfield) de les quals ens parla Carmen, poden, igual que l'alumnat de 3 i 4 anys de la meua escola, mostrar interès per una companya que plora, i fins i tot oferir-se a ajudar a un company que està en dificultats.

Per a entendre una conducta d'una altra persona, quan no es correspon amb la que una mateixa manifestaria en una determinada situació, es necessita, alguna cosa més. Pressuposa la capacitat de diferenciar-se, una mateixa, del que li envolta i de les altres persones; d'entendre que el que una pensa sobre el món no reflecteix, necessàriament, les seves característiques, que el que sent o desitja no té per quines semblar-ne al que senten o desitgen altres persones. Requereix d'unes capacitats, la d'observació, la d'abstracció, la de descentrar-se del propi punt de vista, la de multiplicació de perspectives o la de generalització (per citar només algunes) que possibiliten la coexistència de realitats diferents, de visions complementàries d'una mateixa realitat.

Els conflictes que protagonitza el nostre alumnat, i que són motiu de reflexió en un dels capítols que hem escollit com punt de partida per a aquest diàleg amb Carmen ([link text](#)), posen de manifest, precisament les dificultats a les quals s'enfronten quan intenten resoldre un problema amb els seus companys, i evidencien la necessitat de potenciar aquelles capacitats per a superar aquests límits.

Quan Carmen explica algunes de les maneres de relacionar-se dels bonobos i ximpanzés, trobo moltes similituds amb algunes de les conductes dels nostres nens i les nostres nenes. Elles i ells també estableixen aliances per a aconseguir ' quotes de poder' . Elles i ells també segueixen a qui ' ostenta el poder' .

Però encara hi ha una altra cosa que m'ha cridat més l'atenció. Les actituds mediadores de les femelles. Per una raó. Per que, salvant les distàncies, podrien formar part dels objectius a aconseguir en

una bona programació que pretengués la resolució adequada de conflictes. La qual cosa no deixa d'impactar-me. Com pot ser que a nivell tècnic, científic i tecnològic sigui tanta la distància que ens separa dels nostres avantpassats i, en canvi, a nivell de relacions interpersonals ens sorprenguin les seves conductes, per al que tenen d'evolució, des del nostre punt de vista?

M'agradaria, en els pròxims intercanvis, aprofundir en aquestes semblances i aquestes diferències. Per a fer d'elles, ni més ni menys que motius de reflexió.

Comentari 2 de Carme Maté en resposta al comentari 1 de Xus de Miguel

El desenvolupament tecnològic i científic tècnic de la nostra espècie és únic - prefereixo no utilitzar el terme cultura, doncs sota aquest concepte trobem manifestacions en diferents espècies de primats i de cetacis, per comentar els més coneguts-. En canvi, la base del nostre "cervell social" la compartim amb altres primats, per això quan s'estudien i descriuen les interaccions socials que es produïen dintre d'un grup de ximpanzés es posen de manifest les semblances. Per remarcar les semblances i les diferències és imprescindible resumir breument com és la vida social dels ximpanzés. Recomano el llibre de la Política dels ximpanzés de Frans de Waal i els escrits per Jane Goodall .

El ximpanzé en societat

La vida social dels ximpanzés és subtil i complexa, en ella s'observa la reciprocitat, la intel·ligència estratègica i la capacitat de comprendre i manipular les situacions triàdiques. En l'organització social dels ximpanzés existeixen dos nivells: un caracteritzat per un ordre de rangs molt definit entre els individus dominants (en els mascles), i un altre entramat de posicions d'influència (més típic de les femelles).

Les salutacions, tot un món de significats

Els diferents tipus de salutacions que es produïen entre ximpanzés serveixen per a confirmar la jerarquia social a cada moment, són com indicadors d'estatus. També tenen un efecte tranquil·litzador, per al mascle dominant és una garantia que la seva posició es reafirma.

Els conflictes i les coalicions, un condiment bàsic

Quan dos individus entren en conflicte (barallant-se o bé amenaçant-ne), un tercer pot decidir entrar en el conflicte i posar-se de part d'un dels contrincants. El resultat és una coalició dos contra un. En moltes ocasions el conflicte s'estén i es formen coalicions superiors. L'anàlisi d'aquestes interaccions mostra com els ximpanzés actuen de manera selectiva en el moment d'intervenir en un conflicte, observant-ne preferències i antipaties que mantenen al llarg dels anys. Els indicadors de les diferents fases del conflicte estan basats en conductes concretes. Primer se suprimeix la salutació, després augmenten les amenaces, les

persecucions, els crits i les exhibicions. Fins i tot, s'observen rabietes de desesperació manifestades pel perdedor del conflicte. Existeixen diferències entre mascles i femelles. Així, les coalicions dels mascles són independents dels vincles afiliats que existeixin entre ells, en canvi, en les femelles estan estretament relacionades amb els vincles afectius.

Buscant la reconciliació

Després d'un conflicte, els implicats se senten atrets entre si i la rapidesa amb la qual es reconcilien és un bon indicador de la importància de la relació. Fins i tot, es poden observar reconciliacions al minut d'haver-ne produït una baralla. Quan es reconcilien, es besen, abracen i després s'empolainen. Es podrien plantejar objeccions, ja que sobre la dinàmica d'aquest tipus d'interaccions socials s'ha registrat molta informació en grups captius i ens varem preguntar: S'observen coalicions en el seu hàbitat natural? Són un factor important en les relacions entre els mascles adults? Els treballs de camp a llarg termini en diferents poblacions de ximpanzés, aporten dades en aquesta mateixa direcció, així les coalicions són importants en la determinació de les relacions entre mascles adults i en l'establiment dels respectius graus de dominància. Ara ens plantejem, què es necessita perquè es produeixi aquesta complexitat social en els ximpanzés? Les habilitats bàsiques són: l'empatia cognitiva i la consciència d'un mateix. Com més complexes siguin les interaccions d'un organisme amb el seu mitjà (físic i social), més necessitat tindrà de conèixer-se a si mateix. Per establir paral·lelismes amb les definicions proposades per Xus en el seu text anterior, oferiré la definició oferta per F. de *Waal en el seu llibre: *Bien Natural*. Segons aquest autor, l'empatia cognitiva és l'habilitat d'imaginar-se a un mateix en la situació de l'altre, mentre que l'empatia seria la comprensió de la situació afectiva de l'altre, que al seu torn es diferenciaria d'un ajustament après. L'empatia cognitiva s'observa en els ximpanzés, en els gorilles, els bonobos i els orangutans, potser aquesta habilitat més complexa requereix també cervells més grans per a viure en grups socials complexos i variables. L'altre condiment per a la complexitat social és la consciència d'un mateix, la autoconsciència és la capacitat de ser conscient del seu ésser com una mica diferent de l'ambient i de la resta dels altres. Ara tenim perfilats els elements genèrics sobre la complexa vida social dels ximpanzés. Quines semblances i diferències podem establir pel que fa a l'empatia, la resolució de conflictes? Podem parlar de prejudicis en els ximpanzés?

Comentari 2 de Xus de Miguel en resposta al comentari 2 de Carme Maté

La primera reflexió que m'ha generat el text de Carmen té a veure amb el seu comentari sobre el prejudici que suposa considerar les societats jerarquitzaes com no igualitàries. Conscient de les distàncies, no puc seguir el seu discurs si no és prenent com referència les nostres societats adultes.

Fins i tot, en les més igualitàries, de les quals tinc mínim coneixement, es donen relacions asimètriques. Factors com la riquesa o el nivell de desenvolupament tecnològic i científic, quan es presenten en graus diferents en les diferents societats o en els diversos grups que conformen una determinada societat, necessàriament generen desigualtat.

Crec, des de la meua experiència de vida, que una societat gaudirà de tanta cohesió en quant més sensació tinguin tots els seus membres, que l'associació els permet aconseguir objectius inassequibles per a l'individu, els facilita la consecució de nivells progressius de realització personal i de felicitat. Quan 'l'altre' no és experimentat com una amenaça sinó com la condició per al propi desenvolupament, llavors les agrupacions d'un o altre tipus resulten una necessitat.

Hem d'acceptar la següent premissa: les relacions interpersonals representen les baules que permeten construir l'entramat, summament complex, que defineix les nostres societats i ens defineix com espècie. La nostra proposta part, precisament, de les influències mútues entre els aspectes micro i macrosocials. Contemplem la possibilitat d'incidir sobre les macroestructures socials a partir dels canvis que podem generar en les relacions interpersonals.

Davant aquest aclariment no estem sinó reconeixent dos dels límits de l'intercanvi que mantinc amb Carmen. Conèixer-los ens ajudarà a ser cautelosos/es a l'hora de comparar, generalitzar o extreure conclusions d'aquestes reflexions. Parlem d'espècies i de grups d'edat diferents. Els comentaris de Carmen versen sobre les formes que adopten les interaccions dels individus joves i adults del grup; els meus es circumscriuen als membres més joves de la nostra societat, les nenes i els nens de 3 a 12 anys. Un cop esmentat això, voldria centrar-me en la relació existent entre la cohesió social, la cooperació i l'empatia.

Quan Carmen comenta que l'estructura jerarquizada de l'organització social dels ximpanzés no impedeix que, en situacions de conflicte, els mascles es col·liguen per desbancar al mascle dominant, s'aliïn amb una o altra de les parts que protagonitzen un enfrontament, o busquin, en el cas de les femelles enfrontades a altres femelles, el suport del mascle dominant; aquestes conductes apareixen com a manifestacions de la cooperació.

Parlar de cooperació en les societats humanes suposa, no obstant això, diferenciar el concepte de les situacions de conflicte. I en la seva definició –'acció d'obrar conjuntament amb un altre o altres individus per a aconseguir una mateixa fi' – trobem els seus requisits: la consciència de l'existència d'una fi comuna i la voluntat de conjuminar esforços per aconseguir-lo. Ara bé, quan i com sorgeix aquesta consciència?

Visualitzem una situació en l'aula. Una nena de 3 anys recull peces de construcció, entre les repartides es en el sòl, i les va apilant en forma de torre. Se li acosta un company. Després d'observar-la, i sense intervenir cap tipus d'intercanvi, comença a col·locar, ell també, peces sobre la torre. Podem, en aquest cas, parlar de cooperació o estem, simplement, davant d'un nen al que les accions de la seva congènere desperten el desig d'aconseguir una torre alta i, sense considerar els desitjos d'ella, intenta realitzar-lo? Podríem arribar a pensar, si la nena no li rebutja, que, efectivament, estan col·laborant; però no parlariem de cooperació si ella li aparta.

La reflexió que ens provoca situacions d'aquest tipus, habituals dintre i fora de l'aula, ens permeten situar la cooperació en un plànol que va més enllà d'un simple conjunt d'accions, superposades o alternades, que -als ulls d'un observador- produïen un resultat. La cooperació suposa, en primer lloc, la consciència dels propis interessos –sentiments i idees- i de la voluntat d'aconseguir-los. Però requereix, també, de la consciència dels interessos de les altres persones implicades, de la capacitat d'abstreure el que els uns i els altres tenen en comú, i de l'habilitat d'articular-los per arribar a l'objectiu proposat ara compartit. Habilitats i capacitats, aquestes, que, al seu torn, necessiten del llenguatge i d'un determinat nivell de desenvolupament intel·lectual i afectiu. No en va constituïen objectius a aconseguir al llarg de tota l'escolarització obligatòria.

Però, si això és així, com qualificar el treball de les abelles que construeixen un panal, les tàctiques dels llops, quan cacen en grup, o les conductes dels dofins mascle en zel, quan s'uneixen per seguir a les femelles? Evidentment són tipus diferents de cooperació. Però on radica la diferència?

Volem tancar el bucle remarcant els llaços estrets que mantenen la capacitat de contemplar els interessos –sentiments i idees- d'altres persones, i la de coordinar-ne amb elles, d'una banda, amb la cooperació i de l'empatia, i aquestes amb la cohesió social.

Per finalitzar, i com punt de partida de les pròximes reflexions, vull avançar un interrogant que complementa els quals han ocupat aquestes pàgines. Què exigeix la cooperació en situacions de conflicte?

Comentari 3 de Carme Maté en resposta al comentari 2 de Xus de Miguel

En el seu últim text Xus de Miguel especifica els ingredients per a una conducta cooperativa com són: tenir uns interessos o objectius, la voluntat d'aconseguir-los, identificar els interessos dels altres i coordinar-ne per a arribar a un objectiu comú. Després, Xus de Miguel afegeix que això només és possible amb el llenguatge i altres capacitats cognitives. No obstant això, el llenguatge també pot ser gestual, no verbal, com per exemple el que utilitzen els ximpanzés per a coordinar-ne i caçar un colobo, o els micos caputxinos quan cacen esquiroles voladors. Per tant, al meu entendre, més que llenguatge el que es necessita és un nivell de comunicació eficaç per a aquesta coordinació i així es poden explicar com treballen les abelles, com cacen de manera coordinada dels llops, així com les pesques cooperatives entre dofins i humans.

Les conductes que podem classificar com cooperatives requereixen, més que d'habilitats cognitives molt complexes, d'un sistema de comunicació eficaç. Així les abelles compleixen la segona premissa però no la primera. En canvi, les conductes cooperatives en primats i en cetacis amb estructures socials i cervells complexos, sí que posen de manifest altres capacitats cognitives com la empatia, les relacions triàdiques, les coalicions o les reconciliacions.

La resolució de conflictes, com la reconciliació, s'observa en animals socials, però els protocols de pacificació són pautes complexes. Requereixen ingredients bàsics com la memòria que et recorda la necessitat de superar un conflicte passat per a tenir un futur. D'aquest futur depèn que els individus puguin mantenir relacions filials, recolzo en coalicions i en definitiva dependència mútua, condiments que s'observen tant en els ximpanzés com en nosaltres i que afavoreixen l'harmonia. De vegades no es pot guanyar una disputa sense perdre a un amic, amb la reconciliació es restaura el compromís i les bones relacions, es manté la cooperació.

Com aprenen a fer les paus els ximpanzés?

L'origen de les pautes de pacificació apareix en el primer conflicte de la seva vida: el deslletar. Aquest és un conflicte d'interessos amb una companyia social necessària per a la supervivència i que fins al moment subministrava tot el necessari. Entre una mare i una criatura es produeixen trobades i desencants fins que es resolen mitjançant un compromís. L'essencial és mantenir el vincle amb la mare a pesar de les discrepàncies, i són aquestes les quals asseuen

les bases de la resolució posterior de conflictes. Les reconciliacions amb els iguals també s'aprenen aviat en els contextos de joc quan deriven en baralles en les quals poden intervenir les mares per a protegir o afavorir a la seva criatura.

Existeixen estils de dominància, agressió i reconciliació que depenen de l'entorn social en el qual s'aprenen, com ho demostren els treballs realitzats per Robert Sapolsky amb papiones en la sabana del Masai- Mara. Aquest estudi consistia en el seguiment conductor i fisiològic de diversos grups de papiones per a amidar el nivell d'estrès provocat per viure en grup. En la zona d'estudi havia un grup de papiones els mascles del qual, molt agressius, aconseguien "envair" el territori d'altre grup per a abastir-ne en l'abocador d'una instal·lació turística. Aquests mascles s'imposaven sent molt agressius, tant en el propi grup com en els altres. Tot va canviar no obstant això, quan van menjar carn infectada per tuberculosi. Així el grup dels mascles bel·ligerants va perdre una bona part dels seus individus, en concret als més agressius, i es va convertir en un grup on van disminuir els incidents agressius i van augmentar les sessions de neteja. Després d'aquestes baixes, el grup va mantenir el seu pacifisme, tolerància, una elevada freqüència de endreçament i un baix nivell d'estrès. Altres experiments amb diverses espècies de primats també demostren que la reconciliació és una habilitat social adquirida i que les tendències per a fer les paus depenen de l'espècie, del sexe i del context social.

A l'observar aquestes pautes de reconciliació per a resoldre els conflictes en els ximpanzés i en altres primats socials, em pregunto: Existeix una conducta espontània de reconciliació en els humans? Com reduïm o superarem de forma espontània els nostres conflictes? Per això m'agradaria plantejar-li a Xus de Miguel si en els anys que duus treballant en la resolució de conflictes ha vist de forma no pautada com resolen els conflictes els nens i nenes en les escoles?

Comentari 3 de Xus de Miguel en resposta al comentari 3 de Carme Maté

El conflicte com quelcom negatiu

Un comentari que es repeteix des de fa 14 anys, en els centres als que acudeixo per a formar en relacions interpersonals, "En la nostra escola hi ha pocs conflictes", insisteix el professorat. Tota una declaració de principis respecte a una situació, la conflictiva, que es conceptualitza com necessàriament negativa.

Tendim a associar els conflictes amb baralles, cops o crits. Aquestes són algunes de les formes que adopten, però no les úniques. Les llàgrimes, els insults, els gestos ofensius, les empentes, o fins i tot el silenci, poden ser altres tants indicis de que, en un moment determinat, en un lloc concret, existeix un problema de relació. En última instància, el que posen de manifest, els uns i els altres, és la incapacitat de les persones implicades per gestionar de manera adequada les seves diferències, en una determinada situació. Atribuïm un significat negatiu al conflicte perquè tendim a identificar-lo amb "conflicte mal resolt", amb agressió i patiment.

Però ni les diferències que ens caracteritzen com a individus i conformen la diversitat social de la que fem gala -idees, interessos, sentiments, expectatives i desitjos-, necessàriament han de desembocar en conflictes. De la mateixa manera, les formes d'afrontar els conflictes -d'idees, d'interessos o d'expectatives- tampoc impliquen, necessàriament, agressió, injustícia o patiment.

Conflictes similars any darrera any

¿Perquè llavors, en les aules i en els patis de les nostres escoles, els conflictes es repeteixen, en els mateixos, o semblants termes, any darrera any? Es a dir, els problemes que tenen les criatures de 2 i 3 anys els tornem a trobar als 6, als 8 i fins als 12 anys. Aquests problemes apareixen en situacions diverses com per exemple quan els nens tracten de compartir materials, espais o jocs; quan necessiten coordinar les seves accions o els seus punts de vista per a arribar a acords, quan han de considerar els sentiments o els desitjos dels seus iguals, o quan s'enfronten a les diferències.

Paraules o gestos màgics per a "resoldre" el conflicte

Les reaccions davant la situació conflictiva, tampoc presenten grans variacions en els diferents grups d'edat. Respondre de manera irada

davant d'una agressió, recórrer a la persona adulta perquè solucioni el problema, fugir de l'escenari del problema o esperar que el pas del temps ho solucioni, són algunes de les conductes que es repeteixen de manera habitual, tant entre les criatures més petites com entre l'alumnat dels cursos superiors. Un altre bloc important de respostes és el format per gestos com el de donar-se la mà o abraçar-se, així com fórmules verbals del tipus "perdó", "no ho tornaré a fer" o "fem les paus?", que qualifiquem de "màgiques" ja que pretenen resoldre el problema sense qüestionar lo succeït. Menys són les ocasions en les quals els nens apel·len al diàleg com a forma d'enfrontar el conflicte, i encara menys en les que poden concretar els seus termes principals perquè resulti efectiu.

Les similituds entre aquestes conductes i les que Carmen ens explica dels ximpanzés, són evidents. Fins i tot entre els individus adults de l'una i l'altra espècie. Són semblants les formes i sembla haver la mateixa necessitat de "superar el passat per tal de tenir un futur"

Superar el passat per a tenir un futur

Ara bé, si parlem de "superar el passat per a tenir un futur", em pregunto: no suposa això, en el cas de la nostra espècie, desenvolupar la capacitat d'abordar, de manera cada vegada més adient, els problemes que se'ns van presentant en els diferents àmbits que conformen la nostra realitat física i social? Sí, pensariem en un primer moment. De fet, la afirmació resulta vàlida si la referim als aspectes científics, tecnològics o artístics, de la realitat. Però no podem ser tan rotunds/es quan pensem en les maneres que tenim d'enfrontar-nos a les nostres diferències, d'afrontar els nostres problemes de relació. Parlo dels nens i les nenes de diferents edats, i parlo de les persones adultes. Perquè en aquest àmbit la evolució de les conductes no és tan evident?

Comentari 4 de Carme Maté en resposta al comentari 3 de Xus de Miguel

Xus de Miguel planteja una qüestió bàsica sobre l'aprenentatge en la resolució de conflictes des de la perspectiva de les estratègies individuals d'enfrontament. Ho tradueixo als termes que s'utilitzen en primatologia, equiparant així la resolució de conflictes a la reconciliació. Per donar resposta al que qüestiona sobre la capacitat de donar respostes adequades als problemes socials, cal tenir en compte que els estils de dominància, d'agressió i de reconciliació depenen de l'entorn social en el qual s'aprenen. Així la reconciliació és una habilitat social adquirida i, per tant, les tendències a la reconciliació varien en funció de les espècies, del sexe i de les societats.

Un exemple de variació en funció del context social

En el centre primatològic de Yerkes, a Atlanta, van barrejar dues espècies de macacos, els *rhesus* i els *cua de porc*. Els macacos *rhesus* són agressius, contínuament s'amenacen i ataquen per mantenir l'ordre de prioritats jeràrquic, en canvi els macacos *cua de porc* són més tranquils, amenacen i agradeixen menys, podriem dir que són més tolerants. Els *rhesus* al principi amenaçaven i pretenien intimidar als *cua de porc*, que pràcticament els ignoraven quan feien els seus desplegaments amenaçadors -agressius. El temps va modificar les seves actituds, com no aconseguien res amb les amenaces es van tornar "estil *cua de porc*", es a dir, més tolerants.

La reconciliació varia en funció del sexe

Durant el procés de reconciliació, les femelles ximpanzés poden enganyar. Una femella fa les pautes per a reconciliar-se perquè l'altra s'acosti, es besin i abracin, moment que utilitza l'agraviada per a mossegar-la i descarregar cops contra ella. En els mascles les reconciliacions poden ser tibants, o necessitar mediadores però no fan trampa. En els bonobos també s'observen diferències entre mascles i femelles en la capacitat de reconciliar-se. Les femelles es reconcilien més, probablement perquè per a elles és important reafirmar la dominància, i perquè depenen d'una xarxa d'aliances que necessita solidaritat. En canvi, els mascles tenen menys capacitat de reconciliació, probablement perquè manquen de la intensa cooperació dels ximpanzés mascles que és necessària per a caçar, mantenir les aliances polítiques i defensar el territori.

La variació en funció de les societats

Probablement l'agressivitat està relacionada amb la reconciliació, així el grup més agressiu pot tenir més mecanismes per fer les paus que el que és més pacífic. La principal raó per a la reconciliació pot ser la d'aconseguir les fites compartides, quan en els grups socials s'estableixen relacions de dependència mútua, alhora es desenvolupen habilitats per a afavorir l'harmonia.

Ximpanzés, bonobos i humans afrontem dilemes socials similars, hem de superar contradiccions semblants en la pugna pel rang, les possibles parelles i els recursos. Tots ens apliquem per trobar solucions diferents, potser la diferència més notòria és que els humans poden ponderar més opcions.